

BAHOUDDIN NAQSHBAND MA'NAVIY MEROSI

ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ БАХАУДДИНА НАКШБАНДА

SPIRITUAL HERITAGE OF BAHAUDDIN NAQSHBAND

Ilmiy rahbar: X.U.Samatov
TATU Samarqand filiali RI 23.10- guruh

talabasi Islomov Bekzod Ilg'or o'g'li

Annotatsiya:

Ushbu maqolada tarixiy manbalar va tadqiqotlarga tayangan holda Xoja Bahouddin Naqshbandning hayoti, faoliyati va ta'limoti to'g'risida nisbatan aniqroq ma'lumotlar berishga hamda bu boradagi yangicha xulosalar bayon etishga harakat qilingan

Kalit so'zlar: Yettinchi pir, zikri xafiy, zikri jahriy, rashhalar, tarkidunyochilik, kasb-kor bilan shug'ullanish, ijtimoiy faol, so'fiylik.

Xoja Bahouddin Naqshband – islom olamining eng mashhur avliyolaridan biri, naqshbandiya tariqatining asoschisi. U milodiy 1318 yilning mart oyida Buxoro viloyatining Kogon tumanidagi Qasri Hinduvon qishlog'ida tug'ilgan. Xalq orasida Bahouddin, Bahouddinjon, Xoja Bahouddin, Bahouddin Balogardon, Balogardon, Xo'jayi Buzruk, Shohi Naqshband nomlari bilan ham mashhur. Xoja Bahouddin Naqshbandning asl ismi Muhammaddir. Manbalarda u kishining otasi ham bobosi ham Muhammad ismida bo'lgani qayd etiladi.¹ Bahouddin Naqshbandning nasabi ota tarafdin Hazrat Aliga, ona tarafdin hazrat Abu Bakr Siddiqqa borib taqaladi. Xojalar avlodidan bo'lgani uchun uning nomi oldiga xoja so'zini ishlatish rasm bo'lgan. Yoshligida otasi bilan birga kimxobga naqsh solish hunari bilan mashg'ul bo'lgani uchun Naqshband laqabi bilan mashhur bo'lgan. O'sha davrda matolarga naqsh ishlagan, naqsh solingan ko'ylaklar yoki naqshli gilamlar to'qigan kasb egalari naqshband deyilgan. Bahouddin" so'zi "Dinning nuri" degan ma'noni

¹ Абулқосим Муҳаммад бин Масъуд Бухорий. ар-Рисолат ал-Баҳоия. Қўлёзма. Туркия, Қайсария шаҳри, Рашид Афанди номидаги кутубхона. инв. №1110

anglatadi. Bu Xoja Naqshbandga keyinchalik berilgan faxrli unvon. Bahouddin Naqshband umri davomida bir necha pining tarbiyasini olgan. Birinchi piri – Xoja Muhammad Boboyi Samosiy edi. Keksa shayx bu yosh muridini tarbiyalashni o‘rinbosarlaridan bo‘lmish Amir Sayyid Kulolga topshiradi. U tariqat bobida bilganlarini o‘rgatib bo‘lganidan keyin shogirdiga ijozat beradi. Bahouddin ilm istab, yassaviya tariqati shayxlarining mashhur vakillaridan bo‘lmish Qusam shayx oldiga, Naxshab, ya’ni hozirgi Qarshiga boradi. Uch oy undan ta’lim oladi. Bahouddinning bu pirga ixlosi baland bo‘lgan, ayni chog‘da Qusam shayx ham uni o‘z o‘g‘lidek bilib, muridiga cheksiz hurmati tufayli umrining oxirigacha Buxoroda yashab, shu yerda vafot etadi. Manbalarining dalolat berishicha, u Xoja Abdulxoliq G‘ijduvoni (1103–1179)dan ruhiy tarbiya olgan. Bahouddin Naqshbandning umri asosan Buxoro va uning atrofidagi qishloqlarda o‘tgan. G‘aribona hayot kechirgan, faqat o‘z mehnati bilan kun ko‘rgan. Xizmatkor yoki qul saqlamagan. O‘z ta’limotini yaratishda Yusuf Hamadoni va Abdulxoliq G‘ijduvoni nazariyalariga asoslangan. Ta’limoti asosida: “Dil – ba yor-u, dast – ba kor” (“Ko‘ngil Allohda bo‘lsin-u, qo‘l ish bilan band bo‘laversin”), – degan shior yotadi.² Tasavvufdagi har qanday tariqat kabi, xojagon-naqshbandiya tariqati ham o‘z g‘oyalari, tartib-qoidalari, odoblari va qat’iyatlarini shakllantirishda juda qadim rishtalardan suv ichgan. Ammo tariqatning butun mohiyatini uning bosh shiori bo‘lmish: “Dil – ba yor-u, dast – ba kor” hikmati hamda yana o‘n bir qoida belgilab beradi. Bu qoidalar “rashhalar”, ya’ni “tomchilar” deb yuritilgan. Rashhalar Yusuf Hamadoni, Abdulxoliq G‘ijduvoni va Bahouddin Naqshband taraflaridan asoslangan.

Xojagon tariqati ta’limotini takomillashtirishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan Bahouddin Naqshband o‘sha davrda hayot bo‘lgan shayxlarning tasavvuf va sayru suluk borasidagi qarashlari, nazariyasi va amaliyoti bilan birgalikda o‘tmish davrlari so‘fiylari ta’limotini ham chuqur o‘rgangan ko‘rinadi. Manbalar Bahouddin Naqshbandning o‘zidan naql qilgan holda, uning Xoja Abdulxoliq G‘ijduvoniyaning ruhoni tarbiya olishdan tashqari, o‘tmish so‘fiylaridan Uvays Qaraniy (hijratdan 28 yil oldin) va Hakim Termiziy ruhlariga tavajjuh orqali, ulardan ham ta’lim olganligini ta’kidlashadi. Ularda keltirilishicha, mazkur tavajjuh chog‘ida Bahouddinda Uvays Qaraniyga xos bo‘lgan inqito‘i tomm (xudodan boshqa narsalardan butunlay uzilish) va tajarrudi kull (xudodan boshqa narsalardan uzilib, butunlay yolg‘iz qolish) hamda Hakim Termiziyga xos bo‘lgan mutlaq sifatsizlik

² Абулқосим Муҳаммад бин Масъуд Бухорий. ар-Рисолат ал-Баҳоия. Қўлёзма. Туркия, Қайсария шаҳри, Рашид Афанди номидаги кутубхона. инв. №1110

aks etgan. E'tiborni tortadigani shuki, Bahouddin o'zini Hakim Termiziy ta'limotining davomchisi deb bilgan: u 789/1387-yili bo'lib o'tgan bir yig'inda yigirma ikki yildan buyon Hakim Termiziy tariqatida ekanligini aytadi.³

Bahouddin Naqshband agiografiyasidan ham xojagon silsilasining oldingi pirlaridan Xoja Abdulxoliq G'ijduvoni, Xoja Orif Revgariy va Xoja Ali Romitaniy, shuningdek, o'tmish davrlar so'fiylaridan Hakim Termiziyda bo'lgani kabi Hazrat Xizr (a.s.) bilan uchrashuv sahnasi joy olgan. «Anis at-tolibin» va «Maqomoti Xoja Bahouddin Naqshband» mualliflarining yozishlaricha, Bahouddin Nasafda turgan Sayyid Amir Kulol huzuriga borayotganida otliq bir cho'pon ko'rinishidagi Xizr (a.s.) uning yo'lidan chiqadi. Ammo piringning oldiga shoshilayotgan, buning ustiga bu otliqning Xizr (a.s.) ekanligini bilmagan Bahouddin unga e'tibor bermay o'z yo'lida davom etadi. E'tiborni tortadigan jihati shuki, ushbu qissada ketirilishicha, o'shanda Hazrat Xizr (a.s.) Bahouddinga turkiy tilda murojaat qiladi. Bu esa, bir tomondan, o'sha davrda xojagon tariqatiga yassaviylik ta'limoti unsurlari kirib kela boshlaganligi, ikkinchi tomondan, Qashqadaryo diyori yassaviylik ta'limotining markazlaridan biriga aylana boshlaganligidan dalolat berishi mumkin.

Bahouddin Naqshband shu bilan birgalikda tariqatdagi piri va ustoz Sayyid Amir Kulolning vafotiga qadar uning muridi va izdoshi bo'lib qoldi. Xojagon-naqshbandiya tariqati manbalarida Bahouddin Naqshband va Sayyid Amir Kulol o'rtasidagi o'zaro munosabatlar to'g'risida ko'plab qissalar keltiriladi. Mazkur qissalarning birida Bahouddin majzublik chog'larida Sayyid Amir Kulol huzuriga borganda piri uni uch marta uydan haydab chiqarganida ham ustoziga bo'lgan hurmati tufayli uning oldiga yana qaytib boravergani, uning bu ishtiyoqini ko'rgan piri uni o'ziga yaqin olgani, boshqa bir qissada esa Sayyid Amir Kulol uning Bahouddin Naqshbandga nisbatan bo'lgan e'tiboriga hasad qilgan ayrim muridlarga qarata Bahouddin Naqshbandni o'zining eng yaxshi xalifalaridan ekanligini ma'lum qilganligi.

Xojagon-naqshbandiya tariqati manbalarida Bahouddin Naqshbandning valiyligi va karomatlari to'g'risida ko'plab misollar keltirilgan. Aytishlaricha, Bahouddinning ilk karomati uning endigina to'rt yoshga kirgan go'daklik chog'ida yuz bergan bo'lib, o'shanda u uylaridagi sigirning yaqin orada peshonasi ola buzoq tug'ishini bashorat qiladi. Mazkur manbalarda keltirilgan ko'plab hikoyatlarga ko'ra, u boshqalarning xayolidagi gaplarni o'qiy olish, uzoqdan turib boshqalarning

³ Абулқосим Муҳаммад бин Масъуд Бухорий. ар-Рисолат ал-Баҳоия. Қўлёзма. Туркия, Қайсария шаҳри, Рашид Афанди номидаги кутубхона. инв. №1110

qayerga borganliklarini bilish, g'oyibdan taom paydo qilish, qurg'oqchilik paytida ekinlarni sug'orish uchun g'oyibdan suv keltirish va shu kabi boshqa ko'plab g'ayritabiiy ishlarni amalga oshirish qobiliyatiga ega bo'lgan.⁴ U hatto bir marta – bir necha muridlar bilan pirlari Sayyid Amir Kulol huzuriga borishayotganida «sizga bo'lgan do'stlik yo'lida o'l desangiz o'lishga tayyorman», degan yo'ldoshiga «o'l», deganida haqiqatdan ham o'lib qoladi, so'ngra «tiril» degach esa qaytadan tiriladi. Bundan tashqari ushbu manbalar Bahouddinning o'zidan naql qilgan holda uning bir necha bor fano va g'aybat holatiga tushganida ruhi to'rtinchi osmongacha uchib borgan, ilgari yashab o'tgan mashhur so'fiylardan Boyazid Bistomiy, Junayd Bag'dodiy, Mansur Halloj va Abu Bakr Shibliy darajalariga yetib, ulardan so'ng Muhammad (s.a.v.) borgohigacha borgan va ul hazratga ehtiromlarini bajoh keltirgani to'g'risida hikoya qiladi.

Bahouddin Naqshband ham o'z pirlari kabi o'z mehnati bilan kun ko'rishni afzal bilib, kasb-kor bilan shug'ullangan. U dastlab otasi bilan birga kimxob to'qish va matoga gul bosish hunari bilan mashg'ul bo'lgan, keyinchalik esa dehqonchilik qilib, arpa va mosh yetishtirgan.⁵

Sayyid Amir Kulol vafotidan oldin Xoja Bahouddin Naqshbandga irshod – muridlar tarbiyalashga ijozat berarkan, tariqat rahbarligini unga topshirib, barcha muridlariga Xoja Bahouddin Naqshbandga ergashishni buyuradi.

Bahouddin Naqshbanddan Bibicha Xotun Kalon, Bibicha Robia Xotun va Bibicha Sarvar Xotun nomli uch qiz qolgan bo'lib, ularning barchasi Bahouddin Naqshband ta'limoti izdoshlariga turmushga chiqishgan. Jumladan, Bibicha Xotun Kalon Alouddin Attorning o'g'li Hasan Attorga, Bibicha Robiya Xotun Mavlono Fazlulloh Nayistoniya, Bibicha Sarvar Xotun esa Abulxayr Turkistoniya turmushga chiqqan.

Xoja Bahouddin hijriy-qamariy 791-yilning 3-rabiulavvali – milodiy 1389-yilning 1-martida yetmish to'rt yoshida olamdan ko'z yumadi va tug'ilib o'sgan

⁴ Хожа Абдулхолик Гиждувоний. Мақомоти Юсуф Ҳамадоний. Таржимон, нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифлари: Сайфиддин Сайфуллох, Нодирхон Ҳасан; Масъул муҳаррир: Иброҳим Ҳаққул. Тошкент. 2003-й. 124-б.

⁵ Хожа Абдулхолик Гиждувоний. Мақомоти Юсуф Ҳамадоний. Таржимон, нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифлари: Сайфиддин Сайфуллох, Нодирхон Ҳасан; Масъул муҳаррир: Иброҳим Ҳаққул. Тошкент: 2003-у. 163-б.

qishlog‘i Qasri Orifonda tuproqqa topshiriladi. Xoja Bahouddin Naqshband ko‘pgina shogirdlar yetishtirgan bo‘lib, Xoja Alouddin Attor, Xoja Muhammad Porso, Xoja Ya‘qub Charxiy va Xoja Alouddin G‘ijduvoni uning eng mashhur xalifalari jumlasiga kirishadi. «Maqomoti Xoja Bahouddin Naqshband» va «Rashahot ayn al-hayot» asarlarida keltirilishicha, Xoja Bahouddin Naqshband vafotidan oldin Xoja Muhammad Porsoga tariqat rahbarligini topshirib, boshqa izdoshlarini unga bo‘ysunishga va ergashishga chaqiradi.

Manbalarda Xoja Bahouddin Naqshbandning biror bir asar yozganligi qayd etilmagan bo‘lsa-da, uning muridlari va izdoshlari uning turli o‘rinlarda tasavvuf to‘g‘risida, jumladan, sayru suluk bosqichlari, tariqat odoblari hamda tasavvufning asosiy tushunchalari borasida aytgan gaplarini yozib borib, keyinchalik bir necha to‘plamlarda aks ettirishgan. Ular quyidagilardan iborat:

1. «**Qudsiya**» («Qudsiy1 so‘zlar») – Bahouddin Naqshbandning turli yig‘inlar va joylarda aytgan qudsiy so‘zlari va qilgani ma‘ruzalaridan iborat bo‘lib, uning muridi Xoja Muhammad Porso tomonidan yozib borilgan va Bahouddinning vafotidan so‘ng muridlarining xohishiga ko‘ra to‘planib, kitob holiga keltirilgan.

2. «**Avrod ul-bahoiya**» («Bahouddin virdlari»2) – rivoyatlarga ko‘ra, Bahouddin tushida Hazrat Rasululloh (s.a.v.)dan o‘rgangan va keyinchalik uning muridlaridan Hamza ibn Shamshod tomonidan alifbo tartibida sharhlanib, kitob holiga keltirilgan virdlar.

3. «**Avrodi sag‘ir**» («Qisqa virdlar») – Bahouddin Naqshband tomonidan aytilgan qisqa virdlar to‘plami.

4. «**Voridot**» («Ko‘ngildan o‘tgan o‘ylar») – beixtiyor holda xudo tomonidan ko‘ngilga solingan o‘ylar to‘g‘risida.

5. «**Dalil ul-oshiqin**» («Oshiqlar dalili») – xudoga ishq yo‘li bo‘lgan suluk va bu yo‘lga kirgan soliklar to‘g‘risidagi asar.

6. «**Hayotnoma**» – inson hayoti mohiyati va uni mazmunli o‘tkazish borasidagi nasihatlar va va‘zlar to‘plami.

7. **Ruboiylar** – Bahouddin Naqshband tomonidan turli so‘fiyona mavzularda aytilgan ruboiylar bo‘lib, turli asarlar tarkibidan joy olgan.⁶

Xojagon tariqatini isloh qilish va takomillashtirish orqali uni keng yoyishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan Xoja Bahouddin Naqshband birinchi navbatda ushbu tariqat asoschisi Xoja Abdulxoliq G‘ijduvoni tomonidan joriy etilgan, biroq

⁶ Samatov K. Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society //Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 2. – C. 175-179.

xojagon silsilasining keyingi pirlari davrida zikri jahriy bilan almashtirilgan zikri xafiyni qaytadan joriy etadi. Shuningdek, u xilvat va samo' amaliyotiga barham berib, botiniy xilvat – zohirda xalq bilan, botinda Haq bilan bo'lishni targ'ib etadi, Yusuf Hamadoniy va Abdulxoliq G'ijduvoniy tomonidan ishlab chiqilgan sakkiz rashhaga uchta yangi rashha qo'shib, ularning sonini o'n bittaga yetkazadi. Xoja Bahouddin Naqshband ta'limotining asosiy jihatlari quyidagilardan iborat:

1. **Shariat va sunnat.** Bahouddin Naqshband ta'limoti birinchi navbatda shariatga qattiq rioya qilish, Payg'ambar (s.a.v.) sunnatiga ergashish va har qanday bid'atdan saqlanishga asoslangan. Bahouddin o'z tariqatini urvat ul-vusqo (mustahkam tutqich), ya'ni Payg'ambar (s.a.v.) shariatiga ergashish va sahobalar yo'lidan borishdan iborat ekanligini uqtirarkan, bu tariqatga shariatni mahkam tutish va Rasululloh sunnatlariga amal qilish orqali yetishish mumkinligini ma'lum qiladi.

2. **Sayru suluk.** Bahouddin Naqshband o'z ta'limotida sayru sulukning qanday bosqichlardan iboratligi to'g'risida hech narsa demagan bo'lsa-da, uning turli o'rinlarda bildirgan fikrlaridan quyidagi kartinani hosil qilish mumkin:

Irodat. Bahouddin Naqshband nazarida irodat – solikning biror murshidga murid tushishi taslim (o'zini topshirish) va tarki ixtiyor (o'z ixtiyoridan voz kechish) bilan birga kechadigan jarayon bo'lib, bunda murid «irodat irodatda irodatdan voz kechishdir», qoidasiga ko'ra o'z irodatini murshidi irodatiga bo'ysundiradi. Murid sulukda murshidga tamomila bo'ysunishi, uning chizgan chizig'idan chiqmasligi lozim.⁷

Sayru suluk bosqichlari. Alouddin Attorning ma'lum qilishicha, Bahouddin Naqshband huzurida muridlar muroqabat1 – adam (yo'qlik) – fano (foniy bo'lish) ketma-ketligidagi bosqichlarni bosib o'tgach, o'zlaridan foniy va Haqqa boqiy bo'lardilar. Bahouddin Naqshband nazdida so'fiylar pastdan yuqoriga qarab boradigan uch tabaqaga bo'linadilar yoxud pastdan yuqoriga qarab boradigan quyidagi uch darajaga erishib boradilar: 1) muqallidlar (ergashuvchilar); 2) komillar; 3) mukammallar. Bunda muqallid eshitganiga amal qiladi, komil o'z vujudidan chiqib ketolmaydi, mukammal komilni tarbiyalash darajasida bo'ladi va komil mukammalning tarbiyasisiz mukammal bo'la olmaydi.

Sayru sulukdan maqsad. Bahouddin Naqshband sayru sulukdan maqsadni ma'rifati ijmoiy – xudoning zoti va sifatleri to'g'risidagi qisqacha va umumiy bilimni ma'rifati tafsiliy – xudoning zoti va sifatleri to'g'risidagi batafsil va keng

⁷ Samatov K. Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society //Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 2. – C. 175-179.

bilimga aylantirishdan iborat deb biladi. Boshqacha soʻz bilan aytganda, irodat bilan boshlanib, muayyan bosqichlarini bosib oʻtish orqali amalga oshiriladigan sulukdan koʻzda tutiladigan maqsad tom maʼnodagi maʼrifatdir. Maʼrifat maqomiga yetgan soʻfiy esa orif deb ataladi. Zero orif deb xudoga yetishish yoʻlida xudoni, uning ismlari va sifatlarini bilish, yaʼni xudo va uning barcha xususiyatlari toʻgʻrisida bilim hosil qilish bosqichiga yetgan soʻfiyga aytiladi.⁸ Bahouddin Naqshband sulukdagi pirovard maqsadiga yetgan solikni quyidagicha taʼriflaydi:

*Solik oʻzining yetuklik darajasiga yetganidan keyin unda koʻngil va til oʻrtasida farq qolmaydi, yaʼni uning zohirdagi amallari botinidagi amallariga toʻsiq boʻlmaydi. Shunda unga odamlarni Haq subhonahu va taologa chorlashga ruxsat etiladi. Solikning yetuklik darajasi deb esa shunga aytiladiki, bunda u fano holatiga tushgan va jazba maqomi boʻlmish sayr filloh (Allohda sayr qilish) darajasiga yetgan boʻladi. U ilohiy jazbalar yuz beradigan joyga aylanganidan keyin botinidagi jazba sifati bilan boshqalarni tasarruf eta oladi. Chunki uning bu tasarrufi aslida Haq subhonahu va taolo tasarrufidir.*⁹

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Абулқосим Муҳаммад бин Масъуд Бухорий. ар-Рисолат ал-Баҳоия. Қўлэзма. Туркия, Қайсария шаҳри, Рашид Афанди номидаги кутубхона. инв. №1110
2. Абул Муҳсин Муҳаммад Боқир ибн Муҳаммад Али. 1993. Баҳоуддин Балогардон (Мақомоти Хожа Баҳоуддин Нақшбанд). Таҳрир ҳайъати: А. Рустам ва бошқ.; Форсийдан таржима, сўзбоши ва луғат муаллифи Маҳмудхон Маҳдум Ҳасанхон Маҳдум ўғли. Тошкент: Ёзувчи.
3. Аз гуфтори Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний (асар бобларидан парчалар). 2003. Форс тилидан Маҳмуд Ҳасаний ва Г. Музаффар қизи таржимаси. Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний, 112-121. Сўзбоши, таржима, луғат ва изоҳлар муаллифи: Маҳмуд Ҳасаний. Тошкент: Ўзбекистон

⁸ Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний. Одоб тарикат. Форс тилидан Маҳмуд Ҳасаний ва Г. Музаффар қизи таржимаси. Хожа Абдулхолиқ Гиждувоний, 97-101- В. Сўзбоши, таржима, луғат ва изоҳлар муаллифи: Маҳмуд Ҳасаний. Тошкент: Ўзбекистон 2003.

⁹ Ulmasjonovich, K. S. (2021). Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani). European Scholar Journal, 2(11), 45-48.

4. Хожа Абдулхолик Гиждувоний. 2003. Мақомоти Юсуф Ҳамадоний. Таржимон, нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифлари: Сайфиддин Сайфуллох, Нодирхон Ҳасан; Масъул муҳаррир: Иброҳим Ҳаққул. Тошкент: Янги аср авлоди.
5. Хожа Абдулхолик Гиждувоний. 2003. Одоби тариқат. Форс тилидан Маҳмуд Ҳасаний ва Г. Музаффар қизи таржимаси. Хожа Абдулхолик Гиждувоний, 97-101. Сўзбоши, таржима, луғат ва изоҳлар муаллифи: Маҳмуд Ҳасаний. Тошкент: Ўзбекистон.
6. Samatov K. Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society //Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 2. – С. 175-179.
7. Samatov, Khurshid. "Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society." Theoretical & Applied Science 2 (2016): 175-179.
8. Samatov, K. (2016). Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society. Theoretical & Applied Science, (2), 175-179.
9. Ulmasjonovich K. S. Mystical and philosophical foundations of human interaction. – 2021.
10. Ulmasjonovich, Khurshid Samatov. "Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani)." European Scholar Journal 2.11 (2021): 45-48.
11. Ulmasjonovich, K. S. (2021). Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani). European Scholar Journal, 2(11), 45-48.

